

At spise for sig selv

Når beboere på plejehjem forventes at spise i fællesskaber, er det imod grundlæggende, kulturelle forestillinger om individualisme

En forventning om, at fællesskab medvirker til at øge beboernes trivsel, udgør et væsentligt element i organiseringen af danske plejehjem/plejeboliger (Servicestyrelsen, 2009) Særligt har fællesskabet ved måltiderne fået opmærksomhed, blandt andet på baggrund af ernærings-eksperter konstateringer af, at op til 60 % af beboerne er undervægtige (Kofod, 2008).

I debatten om ernæring til ældre antages det, at mange ældre er underernærede, fordi de spiser alene og derfor spiser for lidt (Servicestyrelsen, 2009). Fællesskab og socialt samvær med andre under et måltid forventes at have den effekt, at personen spiser mere. Fællesspisning har meget stor betydning i den danske kultur (Jenkins, 1999), og denne spisekultur afspejles i forventningen til danske plejehjem. I den daglige tilrettelæggelse af måltiderne på plejehjem i Danmark lægger man derfor vægt på, at bogrupperens beboere spiser sammen, ikke bare for at dække et ernæringsmæssigt behov, men for at måltidet også skal medvirke til at dække nogle sociale behov hos beboerne (Servicestyrelsen, 2009).

En af de få danske undersøgelser af livet og oplevelsen af at leve på danske plejehjem er Kofods undersøgelse af overgangen fra at bo i egen bolig til at blive beboer i en plejebolig/på et plejehjem. I hans undersøgelse indgår observationer af måltiderne, hvor det bliver tydeligt, at det ikke altid er velset, når en beboer ikke ønsker at deltage i måltidsfællesskabet. Blandt andet siges det lidt negativt om en beboer, som ønsker at spise for sig selv, at *hun bruger plejehjemmet som et hotel* (Kofod, 2008 p. 145). På trods heraf vælger nogle beboere at spise for sig selv. Spørgsmålet er, hvorfor nogle beboere fravælger fællesskabet ved måltiderne

med de øvrige beboere? Hvorfor vil de hellere spise for sig selv?

Undersøgelsen

Denne artikel bygger på et feltarbejde i en bogruppe på et plejehjem i København foråret 2010. Derudover indgår ca. 25 års erfaringer fra forskellige ansættelser i ældreplejen. I undersøgelsen er deltagerobservation og interview de vigtigste metodiske tilgange. Observationerne er indhentet i tidsrummet mellem kl. 8.00 og 19.00, hvor de fleste af døgnets måltider foregår. Jeg deltog i og observerede fællesskabet ved måltider og tiden mellem måltiderne både på hverdage og i weekender.

Interviewene blev tilrettelagt som semi-strukturerede interview, hvor jeg havde udarbejdet en interviewguide med emner, jeg ønskede belyst. I interviewene med beboerne måtte jeg afvige at følge interviewguiden stringent og i højere grad lytte til, hvad beboeren havde lyst til at fortælle. Interviewene fik derved karakter af ustrukturerede interview (Morse og Field, 1995), hvor jeg lyttede til beboernes historie. Beboere, som kognitivt ikke var i stand til at forholde sig til informationen, blev ikke interviewet.

Afslutningsvist havde jeg dels en samtale med medarbejdere i gruppen, dels en samtale med afdelingslederen, hvor jeg fortalte om mine observationer og overvejelser i forhold til analysen. Formålet var, at de kunne korrigere, hvis der var noget, jeg havde misforstået, og jeg kunne få uddybet nogle af mine overvejelser. At fortælle deltagerne hvad jeg fandt, og se om de synes, mine forklaringer er fornuftige, er en måde at validere en kvalitativ undersøgelse (May og Pope, 1995 p. 11).

Måltidsfællesskabet

Bogrupperne på plejehjemmet består af 10-14 lejligheder med fælles køkkenalrum og dagligstue, der skal danne rammen om hverdagslivet for beboerne. Måltiderne indgår som faste holdepunkter i hverdagslivet. Af de 11 beboere i den undersøgte bogruppe var der seks, der ofte eller altid spiste i deres lejlighed. Personalet opfordrede beboerne til at spise sammen men respekterede, hvis beboerne ikke ønskede dette.

Marie var en af de beboere, som konsekvent spiste alle sine måltider i sin lejlighed (note 1). Marie var 92 år, fysisk svækket og gik med noget besvær med en rullator. Kognitivt var Marie helt frisk. Et af Maries problemer var, at hun led af spisørørsbrok og derfor havde problemer med at synke almindelig mad. I løbet af dagen fik hun yoghurt, proteindrik og bouillon, og til aften fik hun blendet mad. Maries forklaring på, hvorfor hun spiste i sin lejlighed, var, at hun ikke brød sig om at spise sammen med andre, når ikke hun kunne spise det samme som dem. Marie oplevede, at hendes handicap blev udstillet i forbindelse med måltider. Marie havde også en anden forklaring på sit fravalg af de øvrige beboeres selskab, der bygger på de få gange, hun lod sig overtale til at deltage i festlige arrangementer med spisning i bo-gruppen. Hun siger: *De er så demente om de beboere, der spiser i køkkenalrummet.*

Måltiderne i fællestuen ligner på mange måder de fleste familiers måltider, hvor de voksne sørger for maden til familien. Forskellen er, at det her er personalet, som sørger for maden til beboerne. Alligevel giver måltidet et billede af "en stor familie". En undersøgelse af måltidsfællesskabet i danske familier viser, at de

voksne, der er de madansvarlige i familien, har svært ved at acceptere børnenes systematiske fravær fra dette fællesskab (Iversen og Holm, 1999). Tilsvarende ses i Kofods undersøgelse, hvor personalet som de madansvarlige har svært ved at acceptere beboeres fravær ved måltidet (Kofod, 2008). Måltidet handler ikke kun om det næringsmæssige og om etablering af et socialt fællesskab. Måltidet er også en symbolsk form for næring (Iversen og Holm, 1999), der repræsenterer personalets omsorg for beboerne.

Uafhængighed

På plejehjemmet, som indgår i denne undersøgelse, understreger personalet gentagne gange, at beboerne selv bestemmer, og at det er naturligt, at nogen foretrækker at spise for sig selv. Karl forklarer, at han har valgt at spise for sig selv i sin lejlighed. Han kan ikke lide, at *de andre sidder og savler*, (hvilket jeg ikke på noget tidspunkt observerede), og som han siger, har han *jo ikke selv valgt dem, han bor sammen med*. Ved at spise for sig selv distancerer han sig fra "de andre" både rent fysisk og mentalt.

Når Servicestyrelsen anbefaler, at beboerne spiser sammen, er det fordi, undersøgelser viser, at man spiser mere, når man spiser sammen med andre. Ældre har stor risiko for at tabe sig hurtigt, hvis de ikke spiser nok og derved mister en del af deres modstandskraft (Servicestyrelsen, 2009 p. 20). Karl synes ikke, det passer, at man spiser mere, når man spiser sammen med andre. Han spiser det, han plejer, hverken mere eller mindre. Karl er ca. 165-170 cm høj, gangbesværet og bruger rollator. Det er vigtigt for ham ikke at blive for tyk for *så går det ud over benene*. Karl fortæller, han har set i fjernsynet, at tykke mennesker har svært ved at klare sig selv, og han tilføjer, at *man skal være glad for at klare sig selv*.

Karl og Servicestyrelsens idekatalog har for så vidt samme mål, men de har for-

skellige opfattelser af, hvordan dette mål skal nås. For Karl indebærer det dels at distancere sig fra de andre beboere ved at spise for sig selv, dels at opretholde sin uafhængighed ved at bevare den vægt han altid har haft, så knæene stadig kan bære. Idekatalogets middel til at opnå målet er, at Karl skal spise sammen med de øvrige beboere i fællesstuen, og at han skal undgå vægttab og evt. tage lidt på. Ifølge Servicestyrelsens idekatalog er det vigtigt at respektere ældres ønsker om, hvem de vil sidde sammen med, da det at spise sammen ellers kan have den modsatte effekt, nemlig at personen spiser mindre. Der er altså en opmærksomhed på, at nogle konstellationer af mennesker ikke er hensigtsmæssige i opnåelsen af idekatalogets mål om at spise mere og socialt samvær.

Selvbestemmelsesretten

Marie og Karls særlige opfattelser af de andre i fællestuen medvirker til at legitimere deres beslutning om at spise for sig selv, og dette tjener til at anvende selvbestemmelsesretten, hvor det er muligt. Beboerne er på flere områder stærkt afhængige af hjælp og må derfor ofte underlægge sig, at andre beslutter hvor meget hjælp, de kan få og hvornår. Hvor de indtager deres måltider og med hvem, er en af de få situationer, hvor beboerne reelt har en mulighed selv at bestemme. På spørgsmålet, om Marie vil spise i fællestuen, hvis hun kunne tale med de øvrige beboere, svarer hun først tøvende, at det ville hun måske nok føle sig forpligtet til, og hurtigt derefter *nej jeg vil helst spise for mig selv*. Det moralske imperativ om at spise sammen med de øvrige beboere, er ikke stærkere i denne boggruppe, end at det accepteres, at beboerne ønsker at spise for sig selv.

Det er tankevækkende, at både Karl og Marie vedblivende insisterer på at adskille sig fra de andre beboere. Ifølge Jenkins er lighed og forskellighed det dynamiske

Når nogle beboere på plejehjem fravælger fællesskabet ved måltiderne med de øvrige beboere, skyldes det et spændingsforhold mellem kulturelle forventninger, dels til det enkelte menneskes autonomi og integritet, dels til sociale fællesskaber, navnlig omkring et måltid.

Artiklen er baseret på en masteropgave i sundhedsantropologi med fokus på måltidet som indfaldsvinkel til at se på fællesskaberne i en boliggruppe i leve- og bomiljøer.

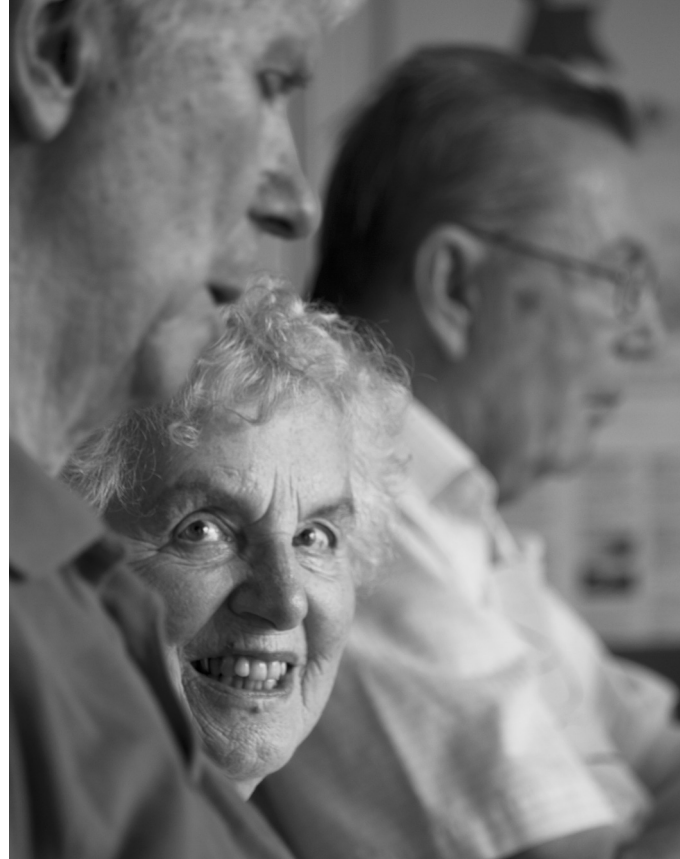
Birgit Lykke Nielsen er sygeplejerske og Master i Sundhedsantropologi. Hun er ansat som sygeplejefaglig konsulent i Københavns Kommune, Sundheds- og Omsorgsforvaltningen, Ældrestaben.
m663@suf.kk.dk

FOTO: MARIA BENAVENTE RASMUSSEN

Nogle mennesker vil hellere spise for sig selv

Maries forklaring på, hvorfor hun spiste i sin lejlighed, var, at hun ikke brød sig om at spise sammen med andre, når ikke hun kunne spise det samme som dem. Marie oplevede, at hendes handicap blev udstillet

grundprincip for identitet og kernen i det sociale liv (Jenkins, 2006 p. 29). En nærliggende antagelse er, at beboerne bruger adskillelsen til at fastholde deres identitet og undgå socialiseringen til – og dermed identifikationen som – plejehjemsbeboer og til at blive en del af "plejehjemsfamilien". Kofod har i sin undersøgelse af overgangen til at blive plejehjemsbeboer vist, at forventningen til beboernes socialisering bliver tydelig ved måltiderne (Kofod, 2008 p. 31). Et element i deres valg, hvorvidt det er bevidst eller ej, er, at de undgår fællesskabet for at bevare deres individuelle identitet.

Individ og fællesskab

Fællesmåltidet bliver et symbol på det gode plejehjem, og beboernes ønske om selvbestemmelse kommer i konflikt med billedet af det gode plejehjem, hvor fællesskab er en væsentlig værdi. Det kan være en forklaring på den praksis Kofod beskriver, hvor der tages afstand fra de beboere, som ønsker at spise alene. En anden forklaring kan være, at personalet oplever de beboere, som vælger at spise for sig selv, som nogen, der tror, de er mere værd end de andre. Kulturelt er det ikke acceptabelt, da alle forventes at være

lige (Gullestad 1992).

Ifølge den norske antropolog Marianne Gullestad er den skandinaviske kultur en individualistisk kultur, hvor uafhængighed og selvstændighed er nøglebegreber i forståelsen af individualisme. Kulturen er samtidig kendt for stærke kollektive værdier (Gullestad, 1991). Det afspejler sig også i dansk ældrepleje, hvor plejeboliger bygges som en slags bofællesskaber. Lokalsamfund og nærmiljø tænkes at forbinde mennesker til hinanden, hvor det at dele rum ideelt set fører til delte erfaringer (Gullestad, 1992). I den individualistiske kultur, hvor individet tages for givet, er det vigtigste problem ofte, hvordan personen forbliver eller bliver forbundet til andre mennesker uden at miste sin uafhængighed. Det er det, Gullestad kalder for *kunsten af sociale relationer* (Gullestad, 1992 p 2). Kunsten for plejehjemsbeboeren såvel som for andre personer er at balancere mellem på den ene side at være en del af et fællesskab og samtidig bevare sin integritet. Det er i dette spændingsfelt mellem individ og fællesskab, at beboeren skal agere.

Fællesskab og samfund er positive begreber, og samtidig er uafhængighed en

kerne værdi i forståelse af et godt liv. På den ene side synes uafhængighed og integritet at tjene som fundamentale principper for social kontakt og samarbejde. På den anden side kan den ekstreme version af uafhængighed medføre isolation. Der er derfor et spændingsforhold mellem uafhængighed og fællesskab. Det afspejler sig i beboernes valg af at spise for sig selv, hvor beboerens ageren har betydning både for hans eller hendes identitet; men også for den sociale agtelse, der kommer af at demonstrere en vis autonomi. Fysisk forfald og handicap forringer en persons sociale status, derfor er det så vigtigt for den handicappede at flygte fra afhængigheden (Murphy 1987).

Et andet element er, at handicappede har få ressourcer til socialt liv og trækker sig fra samvær med andre mennesker (Murphy, 1987 p. 64). Selvom man må anse både Marie og Karl for at være blandt de mest ressourcerstærke blandt beboerne, så er de påvirket af deres handicap, ellers boede de ikke på plejehjemmet. Det over-skud, der skal til for at indgå i en social relation med andre handicappede, og særligt beboere med en demenslidelse, har de ikke.

Fotos fra Bomi-Parken, København S. taget af Esben Halfdan Blaakilde

Visitation til homogene fællesskaber

Sammenfattende er der to hovedårsager til, at nogle beboere vælger at spise for sig selv. Det ene er et ønske om ikke at udstille sit handicap. Det andet er for at skærme og adskille sig fra de andre beboere, som de oplever for forskellige fra dem selv. I en eller anden grad er alle beboere afhængige af personalet, men i denne undersøgelse bruger de kognitivt mest friske beboere deres selvbestemmelsesret til at fravælge måltidsfællesskabet og dermed fastholde deres individualitet. Bogrupperens fællesskab er baseret på en tilfældig sammensætning af mennesker, som ikke har valgt hinanden som bofæller, men som tvunget af omstændighederne har fået tildelt en bolig i et bofællesskab. Måltidsfællesskabet bliver et symbol for beboerne på den afhængighed, de ikke ønsker.

Selv om undersøgelsen er baseret på et lille feltarbejde, rejser resultaterne alligevel nogle spørgsmål, der er relevante at udforske. Den spænding, der er mellem beboernes ønske om at bevare eller fastholde deres individualitet samtidig med, at de indgår i et socialt fællesskab, blandt andet ved måltiderne sammen med de

øvrige beboere, udfordrer den nuværende visitationspraksis. Ifølge denne praksis er det vilkårligt, hvem der flytter ind i hvilken lejlighed. Forestillingen om, at alle beboere kan indgå i fællesskab med hvem som helst, så længe de er beboere på plejehjemmet, og at danskerne er en homogen gruppe, holder ikke i praksis. Der er behov for at undersøge, hvad der skal til for, at bogrupperens fællesskab kan blive et reelt fællesskab, hvis det er det der ønskes, og for at afdække andre måder at etablere plejeboliger på, så der på sigt kan blive en variation i de rammer, der er for plejeboliger i Danmark, hvor der tages højde for den individualistisk baserede kultur, vi lever med.

Alle navne er opdigtede

Referencer

Gullestad, Marianne (1991). The Scandinavian version of egalitarian individualism. *Ethnologia Scandinavia* 21: 3-18

Gullestad, Marianne (1992). *The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Moderne Norway*. Universitetsforlaget AS. Norge

Iversen, Trine og Lotte Holm (1999). Måltider som familieskabelse og frisættelse, I *Tidsskriftet Antropologi* nr. 39, pp. 53-64

Jenkins, Richard (1999). Fællesspisning midt i Jylland, I *Tidsskriftet Antropologi* nr. 39, pp. 37-52

Jenkins, Richard (2009[2006]). *Social identitet*. 1. Udgave, 2. Oplag. Århus. Forfatterne og Academia

Kofod, Jens (2008). *Becoming a Nursing Home Resident. An Anthropological Analysis of Danish Elderly People in Transistion*, Ph.d Series nr. 49, København, Institut for Antropologi

Mays, Nicholas and Cathrine Pope (1995). Qualitative research: rigour and qualitative research. *British Medical Journal* 311, pp.109-112

Morse, Janice and Peggy Anne Field (1995). *Qualitative Research Methods for Health Professionals 2nd Edition*. Pp 89-114. Thousand Oaks CA:Sage

Murphy, Robert (1987). *The Body Silent*, London, Phoenix House Dent

Servicestyrelsen. *Ideer til gode måltider – i plejeboliger og ældres eget hjem*. Downloadet dec. 2009. www.servicestyrelsen.dk/godmad-godtliv

Artiklen er peer-reviewet